**CZU: 351.742:323.1(478)(091)** **https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_04**

# EROI ȘI TRĂDĂTORI. AGENTURA SECRETĂ A CORPULUI DE JANDARMI ÎN MIȘCAREA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ DIN BASARABIA

***Artur LEȘCU,***
*Universitatea de Stat din Moldova*

În baza izvoarelor de arhivă inedite, aflate în custodia fondurilor Arhivei Naționale a Republicii Moldova, am încercat în acest articol să punem în discuție și să analizăm metodele de combatere a mișcării de emancipare națională a românilor basarabeni din partea Direcției guberniale a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia. Printre cele mai eficiente metode de suprimare a mișcării naționale era cea de infiltrare în interiorul mișcării a agenților secreți și compromiterea ideii de unitate națională a românilor prin lansarea falsei teorii de existență a două popoare aparte, cu diferite caracteristici naționale – români și moldoveni.

***Cuvinte-cheie:*** *Basarabia, jandarmi, agent secret, filare, limba moldovenească, ziar, raport, ofițer, arest.*

## HEROES AND TRAITORS. THE SECRET AGENCY OF THE GENDARMI CORPS IN THE ROMANIAN NATIONAL MOVEMENT IN BESSARABIA

Based on unpublished archival sources, held in the custody of the National Archives of the Republic of Moldova, in this article we have attempted to discuss and analyze the methods of combating the national emancipation movement of the Bessarabian Romanians by the Governmental Directorate of the Independent Gendarmerie Corps of Bessarabia. Among the most effective methods of suppressing the national movement was the infiltration of secret agents into the movement and compromising the idea of the national unity of the Romanians by launching the false theory of the existence of two separate peoples, with distinct national characteristics – Romanians and Moldovans.

***Keywords:*** *Bessarabia, gendarmes, secret agent, spinning, Moldovan language, newspaper, report, officer, arrest.*

### Introducere

Istoria mișcării de eliberare națională a românilor basarabeni reprezintă piatra de temelie a conștiinței de neam, constituind problema principală a istoriografiei naționale românești. Lupta pentru păstrarea identității naționale, transformată cu timpul în mișcare de renaștere națională, a început odată cu anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.

La etapa inițială această mișcare avea un caracter latent, ascuns în formele „lingvistice, culturale și sociale", era promovată de un număr limitat de boieri, nobili și preoți, care reprezentau elita societății naționale. În pofida numărului său restrâns, această elită reprezenta „partea cea mai conștientă și activă a societății, […] constituind unica alternativă în față rusificării" [1]. Conform estimărilor cercetătorului Gh. Negru, doar în perioada 1812-1863 în Basarabia au avut loc opt cazuri de împotrivire față de politica de rusificare și deznaționalizare, începând cu fronda boierilor din 1814 și terminând cu tentativa lui Constantin Cristi de a fonda la Chișinău o tipografie moldovenească [2]. Cu certitudine, astfel de cazuri erau mai numeroase, inclusiv și la nivel cotidian. Spiritul național românesc era susținut de procesul migrator continuu existent între cele două maluri ale Prutului, în special în perioade războaielor ruso-turce. Un conflict cu tentă națională a avut loc în februarie 1825 între reprezentanții boierimii: Nicolae Donici, Iordache Catargi, Iancu Russo, Constantin Donici, Constantin Millo și Dimitrie Russo cu ofițerii Diviziei 17 Infanterie. La insultele ofițerilor ruși că moldovenii nu cunosc aritmetica, ultimii au răspuns că ofițerii nu cunosc gramatica, apar în societate beți și fac de rușine ținuta militară. Schimbul de replici s-a transformat într-o încăierare adevărată, în care ofițerii ruși au fost bătuți de către nobilii moldoveni [3]. Conflictele populației băștinașe cu militarii armatei țariste staționate în regiune, care degenerau deseori în bătăi cu tentă națională, erau frecvente pe întreaga durată a secolului al XIX-lea.

**Direcția gubernială a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia vs. mișcarea de emancipare națională românească. Agentura secretă**

Alarmați de spiritul național existent în cadrul societății moldovenești din Basarabia, chiar dacă el la acel moment nu reprezenta un pericol real pentru regimul țarist, conducerea Direcției a instituit o supraveghere secretă asupra persoanelor suspecte. În mod special îi preocupau pe jandarmii locali persoana lui Constantin Stere, un poporanist și naționalist convins, anume toate deplasările lui pe teritoriul Basarabiei. Imediat cum apărea Constantin Stere în Basarabia, el era preluat de o echipă de fileri care monitorizau toate mișcările sale. Numai în perioada 1892-1900 el a fost urmărit de 25 de ori de agenții jandarmeriei, rapoartele cărora conțin o descriere detaliată a fiecărui pas al său, specificat pe zile și destinații [4]. Datorită navetei sale, Constantin Stere desfășura activitatea de propagandă în spiritul unității culturale a românilor, în special în rândul tineretului studios din Basarabia. În urma acestei activități au apărut primele cercuri ale mișcării naționale.

Pericolul exploziei în regiune a mișcării naționale necesita din partea jandarmilor cunoașterea fenomenului și ținerea lui sub control. În acest scop ei încercau să racoleze și infiltreze în mișcare mai mulți agenți secreți pentru obținerea informației din interior. La începutul secolului al XX-lea, unul din cei mai valoroși colaboratori secreți ai jandarmilor era Ion Osadciuc, care activa la București, iar din ianuarie 1904 – la Iași [5]. Anume lui se datorează faptul că jandarmii din Chișinău erau la curent cu activitatea basarabenilor din România, el întocmind lista exactă, din 18 nume, a emigranților basarabeni, cu indicarea adreselor de domiciliu și activitatea lor profesională [6]. Pe lângă Ion Osadciuc erau racolați și alți agenți, în jurul cărora în istoriografie s-a produs o adevărată polemică în privința activității agenților secreți în cadrul mișcării naționale, și în special rolul lui Gheorghe Madan. Cercetătorii Gh. Negru, O. Grom afirmau că Gh. Madan era agentul secret al jandarmeriei, în timp ce I. Varta susținea că ultimul, în pofida comportamentului său contradictoriu, nu era agentul țarist, ba din contra, îndeplinind funcția de cenzor „a permis să palpiteze spiritul național în Basarabia în anii grei ai reacțiunii politice” [7]. La rândul său, cercetătorul O. Grom susține că Gh. Madan a fost racolat de către jandarmi în calitate de agent secret în anul 1909 [8], iar Gh. Negru precizează că el a primit numele de cod „Zagranicinâi” („Străinul”) [9]. Ambii apelează la un raport secret din septembrie 1909, în care șeful Direcției guberniale a Corpului de jandarmi din Basarabia, colonelul L. Sokolov, comunică superiorilor săi că a angajat, începând cu 1 septembrie 1909 (în realitate din 1 februarie 1909), în calitate de colaborator „un fost editor al unui ziar românesc, cetăţean rus, o persoană extrem de inteligentă şi cu relaţii apropiate în teritoriile de peste hotare […] cu nume de cod „Zagranicinâi”, pentru un salariu lunar de 50 rub.”, care va reflecta propagarea în Basarabia a ideilor naţionaliste româneşti [10]. În raportul respectiv nu este clar cine este acest colaborator, deoarece șeful jandarmilor nu divulgă numele real al colaboratorului său secret. Presupunerile ambilor autori sunt bazate exclusiv pe acest raport și mărturia lui „Zagranicinâi”, exprimată în relatarea sa din 7 noiembrie 1909, în care el menționează că discursul său îndreptat împotriva lui S. Cujbă a fost întâmpinat cu indignare de adunarea naționaliștilor moldoveni din 10 decembrie 1906 [11]. Important este ca „Zagranicinâi” să nu fie confundat cu colaboratorul secret Haim Goldenberg, tot basarabean, numele de cod „Braverman”, care fiind la studii în Olanda a trecut în cadrul colaboratorilor secreți ai Direcției guberniale de jandarmi din Ufa, unde la fel a primit numele de cod „Zagranicinâi” [12].

În opinia noastră, Gh. Madan nu era colaboratorul secret al jandarmeriei, care spiona și divulga secretele mișcării de eliberare națională organelor de securitate ale Imperiului Rus. În primul rând, la adunarea din 10 decembrie 1906, pe lângă Gh. Madan, împotriva programului de acțiuni al lui S. Cujbă s-au pronunțat mai multe persoane, printre ele aflându-se Cecherul-Cuș, părintele Plămădeală și alții. Descrierii lăsate de către colonelul L. Sokolov i se potrivea, pe lângă Gh. Madan, și lui Alexie Nor care la fel era un fost editor al unui ziar românesc, fiind cetăţean rus și o persoană extrem de inteligentă şi comunicabilă, cu relaţii în cercurile revoluționare din Rusia și România. Mai mult ca atât, serviciile secrete ale Rusiei cunoșteau toate particularitățile mișcării naționale din Basarabia și legăturile sale cu România anterior anului 1906, când Gh. Madan era în România și nu cunoștea ceea ce se făcea la Chișinău. Nevinovăția lui Gh. Madan în acuzațiile aduse de a fi spion al guvernului rus sunt confirmate de documente. Astfel, la interpelarea strict secretă adresată de către locotenentul-colonel M. Afanasiev, ajutor șef al Direcției guberniale de jandarmi

la punctul de frontieră Ismail, șefului Direcției colonelului L. Sokolov, dacă este necesar de a acorda ajutor agentului personal al guvernatorului Basarabiei să treacă peste hotare, ultimul îi răspunde, la 11 august 1909, la fel strict secret, că Gh. Madan nu este agentul guvernatorului [13]. În continuare, colonelul L. Sokolov, într-o scrisoare strict secretă, din 21 noiembrie 1909, aduce la cunoștința șefului Direcției de jandarmi din Odesa, că cenzorul literaturii și presei românești Gh. Madan nu este suspectat de nimic dubios din punct de vedere politic. În acest sens este important de menționat faptul că practic concomitent „Zagranicinâi", care se presupune că este Gh. Madan, în raportul său atenționează autoritățile despre faptul că în regiune în 1909 au fost vândute peste 2 mii de cărți în limba română și propune de a le exclude din biblioteci, prin revizuirea practicii de completare a fondului bibliotecar [14]. Este greu de conceput că Gh. Madan, agentul, critică activitatea lui Gh. Madan, cenzorul. Enigma agentului secret din interiorul mișcării naționale a fost elucidată de alt agent al Direcției, L. Grinberg, care în memoriile sale indică direct asupra lui Alexie Nour ca agent al serviciilor secrete ale Imperiului Rus [15], inițial în solda Ministerului de Interne din St. Petersburg, iar din 1909 - în cea a Direcției guberniale a Corpului Independent de jandarmi din Chișinău. În ceea ce privește pe Gh. Madan, în perioada respectivă era un agent de influență a autorităților țariste și nu un agent secret în sensul direct al cuvântului.

Așa cum am menționat anterior, serviciile de securitate țariste erau la curent cu tot ce se întâmpla în cadrul mișcării naționale și cu faptul finanțării discrete a presei naționaliste din partea guvernului român [16]. Pentru a contracara propaganda națională, în strictă conformitate cu ideea exprimată de agentul „Zagranicinâi" (A. Nour) că „până când moldovenii nu vor fi rusificați […], impunerea dragostei față de Rusia se poate efectua și în limba moldovenească" [17]. În acest scop, autoritățile țariste din Chișinău, la inițiativa șefului Direcției guberniale, colonelul Lev Sokolov, permit editarea a două ziare în limba română: „Moldovanul", finanțat în secret de guvern și „Viața Basarabiei". Ambele organe de presă erau conduse de persoane fidele guvernului, primul - de Gh. Madan și cel de-al doilea - de A. Nour. Oricât ar părea de paradoxal, logica evenimentelor și adevărul privind trecutul, prezentul și viitorul românilor basarabeni, transformau acești rândași ai guvernului, chiar și ziarul „Moldovanul", înaintașul doctrinei moldovenismului românofob, în susținători involuntari ai mișcării naționale, apariția căruia a fost lăudată de cercetătorul Ch. King [18]. Semnificativ, din acest punct de vedere, este cazul ziarului „Viața Basarabiei", editat de A. Nour. În pofida faptului că în calitate de colaborator secret al guvernului el raporta regulat șefilor săi din Ministerul de Interne din St. Petersburg despre situația din cadrul mișcării naționale [19], articolele sale din ziar, cu un caracter accentuat naționalist, stârneau îngrijorarea și nemulțumirea jandarmilor din Chișinău, care îl învinuiau în promovarea ideilor separatiste [20][1]. Ca rezultat, ambele ziare au fost suprimate, „Viața Basarabiei" în mai 1907, iar „Moldovanul" – în octombrie 1908.

**Concluzii**

Pe întreaga durată a existenței Direcției guberniale de jandarmi din Basarabia, combaterea mișcării naționale, întemeiată puternic pe structura etnică și națională a regiunii, susținută financiar și spiritual de România, reprezenta una din sarcinile principale în activitatea sa, eclipsând, odată cu începerea Primului Război Mondial, lupta cu mișcările și partidele social-politice. Nu ne surprinde faptul că anume împotriva mișcării naționale erau îndreptate cele mai bune cadre intelectuale ale Direcției și cei mai buni agenți secreți ai săi, adevărați părinți fondatori a ideologiei „moldovenismului", adepți ai tacticii concesiilor minore la cerințele culturale ale moldovenilor. Totuși, reușitele Direcției în lupta sa cu mișcarea națională era de scurtă durată și nu putea opri definitiv amplificarea și răspândirea mișcării.

**Referințe bibliografice:**

1. NEGRU, Gh. Mișcarea națională din Basarabia (1812-1905). În: *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, nr. 1 (113), 2018, p. 41.
2. NEGRU, Gh. Mișcarea națională a românilor din Basarabia (1812 – 1918). În: *Limba Română*, Chișinău, nr. 1 (237), 2017, p. 34-39.

1. A.N.R.M., F. 297, inv. 1, d. 49, f. 135.

3. LEȘCU, An. *Basarabia și asigurarea logistică a trupelor ruse în anii 1812 – 1874*. București: Editura Militară, 2018, p. 101.
4. Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare – A.N.R.M.). Fond 297, inventar 1, dosar 19, fila 12-168.
5. A.N.R.M. Fond 215, inventar 1, dosar 14, fila 20.
6. A.N.R.M. Fond 215, inventar 1, dosar 4, fila 38-40.
7. VARTA, I. Unele aspecte privind mișcarea națională în Basarabia la începutul sec. al XX-lea. În: *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, nr. 4 (16), 1993, p. 19.
8. ГРОМ, О. *Молдавское национальное движение в Бессарабии в конце XIX – начале XX веков:* диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. СПб. 2017, p. 60.
9. NEGRU, Gh. Gheorghe Madan – agent al Imperiului Rus. „Agent personal” al guvernatorului Basarabiei. Cazul Sergiu Cujbă. În: *Revista Transilvania*. Sibiu, nr. 1, 2009, p. 37.
10. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 98, fila 130 verso-131.
11. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 98, fila 182.
12. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 200, fila 93 verso.
13. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 108, fila 44.
14. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 98, fila 183 verso.
15. ГРИНБЕРГ, Л. Воспоминания бывшего охранника. Кишиневское и Одесское охранные отделения в 1905-1907 гг. В: *Бессарабское Слово,* Кишинев, нр. 1811, 1930.
16. ГРИНБЕРГ, Л. Воспоминания бывшего охранника. Кишиневское и Одесское охранные отделения в 1905-1907 гг. В: *Бессарабское Слово*, Кишинев, нр. 1814, 1930.
17. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 98, fila 182.
18. KING, Ch. *Moldovenii; Romania, Russia și politica culturală*. Chișinău: ARC, 2002, p.29.
19. ГРИНБЕРГ, Л. Воспоминания бывшего охранника. Кишиневское и Одесское охранные отделения в 1905-1907 гг. В: *Бессарабское Слово,* Кишинев, нр. 1823, 1930.
20. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 49, fila 135.

**Date despre autor:**
***Artur LEȘCU*,** doctor în istorie, lector universitar, DIRUA, Universitatea de Stat din Moldova.
**ORCID:** 0000-0002-7756-9743
**E-mail:** arturlescu@gmail.com

*Prezentat: 15.09.2025*